

Θανάσης Β. Κούγκουλος

Κοινωνικές συνιστώσες της μεταπολεμικής επαρχίας: το πεζογραφικό έργο του Φοίβου Μάλαμα

Ο πεζογράφος Φοίβος Μάλαμας γεννιέται στην Αλεξανδρούπολη το 1933. Σπουδάζει στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και δικηγορεύει στη γενέτειρά του. Σήμερα, μετά τη συνταξιοδότησή του, εξακολουθεί να διαμένει και να δραστηριοποιείται στον τόπο του. Είναι απορίας άξιο πώς παρά τα πέντε ογκώδη μέχρι τώρα βιβλία του και τις περίπου χίλιες πεντακόσιες σελίδες λογοτεχνικού υλικού η κριτική σχεδόν έχει αγνοήσει και δεν έχει αποτιμήσει το έργο του¹. Τυπικά, και με τους σχηματικούς όρους της φιλολογικής κατάταξης, ανήκει στη δεύτερη γενιά της μεταπολεμικής πεζογραφίας, η οποία περιλαμβάνει συγγραφείς γεννημένους στις αρχές της δεκαετίας του 1930 που εμφανίζονται στο λογοτεχνικό προσκήνιο τη δεκαετία του 1960². Αν και δεν ισχύει στην περίπτωση του η δεύτερη παράμετρος, αφού δημοσιεύει το πρώτο του μυθιστόρημα πολύ αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και σε ηλικία σαράντα πέντε ετών, η ένταξή του στις τάξεις της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς που προτείνω δεν είναι απλώς χρονολογική αλλά στηρίζεται σε εσωτερικά δεδομένα, διακριτά και αναγνωρίσιμα στα κείμενά του. Συγκεκριμένα η γραφή του δεν ακολουθεί την πορεία της πεζογραφίας μετά τη δικτατορία, όπου σε γενικές γραμμές αποδίδεται σκληρά και ωμά το αδιέξοδο της σύγχρονης καθημερινότητας· αντίθετα μένει προσηλωμένη στους θεματικούς άξονες της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς: απόηχος της Κατοχής και του Εμφυλίου, επικέντρωση στο μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας έπειτα από τον πόλεμο, αμφισβήτηση των εδραιωμένων προτύπων και διακωμώδηση των νέων ηθών που εισβάλλουν με την επίδραση του δυτικού τρόπου ζωής³. Ο

---

¹ Πέρα από ελάχιστες βιβλιοκριτικές, δημοσιευμένες κυρίως σε τοπικές εφημερίδες της Αλεξανδρούπολης, οραφματοποιούνται και κάποιες εκδηλώσεις για το λογοτεχνικό του έργο, από τις οποίες η σημαντικότερη είναι αυτή που διοργανώνεται στο πλαίσιο του Περιφερειακού Φεστιβάλ Βιβλίου της Αλεξανδρούπολης από τη Νομαρχία Έβρου και τη βιβλιοθήκη του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αλεξανδρούπολης στις 21 Ιουλίου 1986 με εισηγητές τους: Τάσο Λυμπόπουλο -λογοτέχνη, Διαμαντή Τριαντάφυλλο - αρχαιολόγο και Δημοσθένη Δούκα - δημοσιογράφο.

² Χ. Μηλιώνης, «Η μεταπολεμική πεζογραφία. Πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά», *Με το νήμα της Αριάδνης. Μεταπολεμική πεζογραφία, ερμηνεία κειμένων*, Σοκόλης, Αθήνα 1991, σ. 46.

³ Για τη θεματολογία της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς στην πεζογραφία βλ. Ε.Γ. Καψωμένος, «Η ελληνική λογοτεχνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)», *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)*,

Μάλαμας, αναπτύσσοντας το μύθο του μέσα από αυτό το πρίσμα, επιλέγει να εστιάσει ιδιαίτερα στην επαρχιακή κοινωνία της μετεμφυλιακής Ελλάδας, στη μικρή πόλη και στον αγροτικό χώρο, όταν διέρχεται περίοδο κρίσης.

Στον πυρήνα των ιστοριών του περικλείεται η εμπειρία του ως δικηγόρου. Όπως και ο ίδιος ομολογεί σε διάφορες συνεντεύξεις του⁴ η δικηγορία, η επαγγελματική του εμπλοκή με την παραβατική συμπεριφορά, η οπτική της σχολαστικής ανάλυσης των γεγονότων και η επίμονη αναζήτηση των κινήτρων δράσης του ατόμου υπήρξε η πηγή έμπνευσης της πεζογραφίας του. Η δικογραφία και τα δικαστικά περιστατικά αποτελούν το κέντρο της επιχειρούμενης μυθοπλασίας. Στη συνέχεια, βέβαια, το φανταστικό περιπλέκεται με το πραγματικό, συγκροτώντας την αφηγηματική του μέθοδο. Το νομικό υπόστρωμα επηρεάζει εμφανώς ακόμη και το χαρακτήρα του αφηγητή του, που πολλές φορές έχει άμεσα ή έμμεσα την ιδιότητα του δικηγόρου ή του γνώστη της νομικής επιστήμης.

Προς το παρόν έχει εκδώσει δύο μυθιστορήματα και τρεις ιδιότυπες συλλογές διηγημάτων⁵. Οι τελευταίες, καθώς διαθέτουν ενιαίο μυθικό σύμπαν και κοινούς ήρωες, λαμβάνουν τη μορφή σπονδυλωτού ή άτυπου μυθιστορήματος. Ειδικότερα τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά, η συγγραφική σκηνοθεσία και η πλοκή ανά βιβλίο έχουν ως εξής:

1. *Τα Όρνεα*, Μαυρίδης, Αθήνα 1977, σσ. 196. Μυθιστόρημα⁶ με δύο μέρη και συνολικά είκοσι πέντε σύντομα κεφάλαια, δεκατρία και δώδεκα αντιστοίχως σε κάθε τμήμα. Στο πεζό εξετάζεται η έννοια της αδικίας και συγκρίνεται το θεομοθετημένο και το λαϊκό αίσθημα

Πρακτικά 4^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου (Πάντειο Πανεπιστήμιο, 24 – 27 Νοεμβρίου 1993), Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα, Αθήνα 1994, σσ. 385 – 397. Β. Χατζηβασιλείου, «Η καθημερινότητα, ο έρωτας και η ιστορία στους πεζογράφους της δευτέρης μεταπολεμικής γενιάς», *Οδόσημα. Στοιχεία προσανατολισμού στο τοπίο της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999, σσ. 225 – 230. Ειδικότερα για την τάση αμφοβήτησης βλ. Β.Γ. Καλοκόρη, *Η αμφισβήτηση στη μεταπολεμική πεζογραφία (1945 – 1967)*, Διδακτορική Διατριβή στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999.

⁴ Βλ. τις συνεντεύξεις στον Δ. Δούκα: «“Οι Χωρικοί” του Φ. Μάλαμα. Η ανατομία της ανθρώπινης ψυχής και του πάθους», γ' μέρος, εφ. *Η Γνώμη* (Αλεξανδρούπολη), 22 Μαΐου 1986, και στον Β. Κάργα: «Φοίβος Μάλαμας: Ο σιωπηλός συγγραφέας της Αλεξανδρούπολης», περιοδικό ποικίλης ύλης για τη Θράκη *Ισθια* 11 (Δεκέμβριος 2000), σ. 50.

⁵ Έτοιμο για έκδοση είναι και το μυθιστόρημα με τον προσωρινό τίτλο: *Αυτοί που εξαπατήθηκαν*.

⁶ Το μυθιστόρημα *Τα Όρνεα* κυκλοφόρησε το 1978, αν και αναγράφεται ως χρόνος έκδοσης το 1977, επειδή η μακέτα του εξωφύλλου σχεδιάζεται το 1977 (βλ. την παραπάνω συνέντευξη του Φ. Μάλαμα στον Δ. Δούκα). Βιβλιοκριτική: Κ.Ι. Τσαούσης, εφ. *Εξόρμηση*, 22 Μαΐου 1978.

δικαίου. Οι κοινωνικές δεσμεύσεις και το μορφωτικό ή το βιοτικό επίπεδο των ηρώων επιδρούν καθοριστικά στις απόψεις και στις πράξεις τους, σε σημείο που να αναρωτιέται ο αναγνώστης αν μια ενέργεια πρέπει να κρίνεται μόνο από τις προθέσεις του δράστη ή και από τις συνθήκες της ζωής του.

Καταγράφεται η σύγκρουση δύο επιφανών οικογενειών από τους γειτονικούς οικισμούς Φτελιά και Πετρωτά και η απρόβλεπτη συμμετοχή των κατοίκων των χωριών στην αντιπαράθεση. Η Σταλαχτή από τη Φτελιά, κόρη του ισχυρού άνδρα της περιοχής Αργύρη Αφεντάκη (η δύναμή του σημειώνεται και στο επώνυμό του), πάσχει από επιληψία. Η αρρώστια προκαλεί ντροπή και ενοχή στον Αφεντάκη, ο οποίος νιώθει ασφυκτικά στο κλειστό περιβάλλον του χωριού. Ως μοναδική διέξοδο μηχανεύεται ένα γάμο, για να τον απαλλάξει από τη δύσκολη θέση. Η Σταλαχτή, χωρίς να κατανοεί εντελώς τη σοβαρότητα του προβλήματός της, ερωτοτροπεί με τον Μανωλιό Μητρουλιά από τα διπλανά Πετρωτά και ο πονηρός Αφεντάκης στήνει παγίδα στον υποψήφιο γαμπρό. Πιέζει τον πατέρα του και καταφέρνει να παντρευτεί ο Μανωλιός τη θυγατέρα του δίχως να αποκαλυφθεί η ασθένειά της. Ύστερα από το γάμο και προς το πέρας της εγκυμοσύνης της Σταλαχτής ο Μανωλιός διαπιστώνει την απάτη του πεθερού του και πικραμένος καταφεύγει στο δικαστήριο. Επειδή ο νόμος παρουσιάζει κενό, η δικαιοσύνη δεν αναγνωρίζει δόλο και του επιβάλλεται διατροφή, εφόσον διώχνει τη γυναίκα του από το σπίτι. Εκείνος αρνείται να αποδεχτεί την απόφαση, δεν πληρώνει και φυλακίζεται. Μετά την αποφυλάκισή του και κάτω από το κράτος έντονης συναισθηματικής φόρτισης διαμαρτύρεται τη μέρα του Αι - Γιαννιού στο νομάρχη που επισκέφτηκε την κοινότητά του. Οι συγχωριανοί του συμπαραστέκονται και ο Μανωλιός σκέφτεται να αυτοπυρποληθεί διεκδικώντας το δίκιο του. Η ατμόσφαιρα γίνεται έκρυθμη και όταν υποχωρεί και εγκαταλείπει το σχέδιο αυτοκτονίας, μια ομάδα χωριανών αντί να τον σώσει τον πετά στις φλόγες, ώστε να δικαιώσει την υποστήριξή της στο θύμα της ύπουλης πράξης του Αφεντάκη.

Ο αφηγητής, αν και δεν είναι δρών πρόσωπο της ιστορίας, δραματίζει ενεργό ρόλο με το να ερευνά τη σχετική δικογραφία και να συλλέγει πληροφορίες από τους μάρτυρες, με σκοπό να αποκαταστήσει την υποτιθέμενη αλήθεια και να εκθέσει «αντικειμενικά» τα συμβάντα: *Προσπάθησα να μάθω το ξεκίνημα αυτής της είδησης και κανείς δεν ήξερε. Ξεπήδησε από παντού και πουθενά. Μελετώντας όμως τις δικογραφίες που υπάρχουν στο Πρωτοδικείο του νομού μας είδα να προκύπτει αναντίρρητα πως πρόκειτο και δώ για επινόηση της οικογένειας Αφεντάκη... (σ. 71) ή Επειδή και εμένα μου χτύπησε παράξενα ρώτησα να βρω τι υπήρχε πιθανότητα να κρύβεται κάτω από την ενέργεια του Αφεντάκη... Ορίστε τι φανερώθηκε... (σ. 95).*

2. *Οι Έμποροι*, Γραμμή, Αθήνα 1981, σσ. 215. Μυθιστόρημα⁷ με δεκαεννέα άνισα κεφάλαια. Πραγματεύεται την αντίθεση ανάμεσα στην προπολεμική ηθική της αστικής τάξης και στον μεταπολεμικό αμοραλισμό της, επιβεβαιώνοντας την τελική επικράτηση του ανήθικου και του χυδαιού. Το αντικρουόμενο ζεύγος *παλιοί αστοί vs νέοι αστοί* αναδεικνύεται από το παράδειγμα των οικονομικών συναλλαγών και της εμπορικής φερεγγυότητας. Έτσι η παραπάνω διάζευξη μετατρέπεται σε *κόσμος παλιών εμπόρων vs κόσμος νέων εμπόρων*, όπου το παλιό ταυτίζεται με την εμπιστοσύνη και το καινούργιο με την ανάληψη προδοσία.

Μόλις πεθαίνει ο μικρασιατικής καταγωγής και πρόσφυγας στη Θεσσαλονίκη εργοστασιάρχης Θωμάς Ιορδανίδης αναλαμβάνει την επιχείρηση ετοιμών ενδυμάτων ο γιος του Ιορδάνης Ιορδανίδης. Ο διάδοχός του αθετεί τις ανελημμένες υποχρεώσεις του στον ηλικιωμένο βιομήχανο υφασμάτων Ισαάκ Γαβριηλίδη, φίλο και συνεργάτη του πατέρα του. Επειδή ο Ιορδάνης επιθυμεί ερωτικά την κόρη του Γαβριηλίδη Ξανθή, ο οποίος τον αντιπαθεί και τον θεωρεί κυνικό, δεν διστάζει να τον καταστρέψει οικονομικά απαιτώντας με δικαστικά μέσα να ξεχρεώσει σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ένα υπέρογκο δάνειο. Το δάνειο είχε συναφθεί μεταξύ του Θωμά και αυτού με συναδελφικό διακανονισμό στο πλαίσιο της καλής πίστης και της παραγωγικής αλληλεξάρτησης των δύο συμβαλλόμενων. Ο θεολόγος και λογιστής του Ιορδανίδη Κώστας Αδαμόπουλος ερωτεύεται την Ξανθή. Παρόλο που είναι έντιμος και οραματιστής, αδυνατεί να αντιδράσει και να γλιτώσει την αγαπημένη του από τα δίκτυα του εργοδότη του. Ο Ιορδάνης χωρίς ενδοιασμούς ωθεί την Ξανθή στην αγκαλιά του μεγαλοχρηματιστή Επιτρόπου για ανεύρεση χρημάτων, εξευτελίζει και σπρώχνει στο θάνατο από καρδιακή προσβολή τον Γαβριηλίδη. Η Ξανθή υποκύπτει, παντρεύεται τον Ιορδάνη και διαφθείρεται εξίσου από το κέρδος και την καταναλωτική απληστία.

Στο μυθιστόρημα χρησιμοποιείται το κυκλικό σχήμα, αρχίζει και κλείνει με μια κηδεία για να επισημανθεί η οριστική απώλεια της παραδοσιακής αστικής ηθικής. Ο αφηγητής, μέτοχος επίσης της αστικής κουλτούρας, συγκλίνει ιδεολογικά προς τις αξίες του παρελθόντος που

---

⁷ Βιβλιοκριτική: Δ. Δούκας, «Μια τάξη σε αποσύνθεση: Οι Έμποροι του Φοίβου Μάλαμα», εφ. *Η Γνώμη* (Αλεξανδρούπολη), 14 Σεπτεμβρίου 1981. βιβλιοπαρουσίαση: εφ. *Εστία*, 6 Μαρτίου 1981. Ο ίδιος ο συγγραφέας καταθέτει ένα διευκρινιστικό σημείωμα για τις προθέσεις του [εφ. *Επαρχιακός Τύπος* (Αλεξανδρούπολη), 19 Μαρτίου 1981], όπου μεταξύ άλλων αποκαλύπτει ότι: *Ο στόχος του βιβλίου μου ήταν η απόδειξη της θέσης ότι ανεξάρτητα των εκάστοτε «πιστεύω», των ιδεών, απόψεων ή πεποιθήσεων των ανθρώπων, όπως τα εκφράζουν στην καθημερινή τους ζωή, τελικά, όταν θα έρθει η ώρα των κρίσιμων αποφάσεων, καθένας θα πάρει την κανονική του κοινωνική τοποθέτηση άσχετα με τι έλεγε ή πίστευε πριν.*

οβήνουν και παρατηρεί με θλίψη την αναπόφευκτη κατάπτωση του παρόντος: *Μπροστά του δυο άνθρωποι διαφορετικής νοοτροπίας συγκρούονται, ο ένας γέρος κερδοσκόπος της παράδοσης για τον οποίο ο κύκλος μιας ορισμένης εμπορικής ηθικής ήταν απαραίτητος, ο άλλος νέος, κερδοσκόπος σύγχρονος που κάθε φραγμός είναι απαράδεκτος. Τον αγώνα του πρώτου κατά του δευτέρου εύκολα τον προδικάζεις, με τον αέρα που πάλευαν ο νικητής διαφαινόταν.* (σ. 121).

3. *Οι Χωρικοί*, Εστία, Αθήνα 1985, σσ. 373. Συλλογή έξι εκτεταμένων διηγημάτων⁸. Ο συγγραφέας εσκεμμένα επιδιώκει να προκαλέσει ασάφεια για το είδος της πεζογραφίας του, αφού δεν δηλώνεται ότι πρόκειται για διηγήματα. Ωστόσο, όπως ήδη ανέφερα, συνθέτουν στην πραγματικότητα ένα μυθιστόρημα με αυτοτελείς αλλά και διαπλεκόμενες ιστορίες. Η απαραίτητη εσωτερική συνάφεια επιτυγχάνεται με την επανεμφάνιση προσώπων από διήγημα σε διήγημα, την υπόμνηση της υπόθεσης κάποιου προηγούμενου σε επόμενο, την επανάληψη τυπικών προσδιορισμών για τους ίδιους χαρακτήρες (π.χ. ο μεττερνίχος γραμματέας) και κυρίως την ενότητα χώρου και χρόνου. Όλα διεξάγονται στο χωριό Μαϊστρος ενώ η διαδοχή του χρόνου είναι ευθύγραμμη από το ένα στο άλλο με εξαίρεση το τελευταίο. Ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται την προοδευτική ροή του χρόνου από ενδοκειμενικές ενδείξεις (π.χ. ένας ήρωας που πεθαίνει σε μια διήγηση μνημονεύεται ως νεκρός στην παρακάτω). Επιπλέον η συνοχή υπογραμμίζεται από τη θεματική ομοιότητα. Και τα έξι διηγήματα ασχολούνται με την αγροτική κοινωνία στις μεταβατικές δεκαετίες 1960 – 1970. Οι πατροπαράδοτες δομές διασπώνται και σταδιακά υιοθετείται η αστική οργάνωση, έστω στην ανάπηρη επαρχιακή της εκδοχή. Την κατεύθυνση του άχρωμου εκσυγχρονισμού υποθάλλει και η επαφή με την καπιταλιστική δύση, μέσω των μεταναστών στη βιομηχανική Ευρώπη.

Η συλλογή απαρτίζεται από τα διηγήματα: α) *Ένας αρχηγός*. Ο παλαβός του χωριού χρεώνει με το λειψό του μυαλό στον εαυτό του την αποτυχία της διαμαρτυρίας των συμπατριωτών του για την επικείμενη απαλλοτρίωση των χωραφιών τους και αυτοκτονεί. β) *Η αναχώρηση*. Οι οικογένειες δύο αδελφών σέρνονται σε δικαστικούς αγώνες για περιουσιακά ζητήματα. Η γυναίκα του ενός ξεγέλασε την πεθερά της και τους έγραψε όλα τα υπάρχοντά της, αφήνοντας τους ηττημένους άκληρους και αναγκάζοντας τους να ξενιτευτούν ως μετανάστες στη Γερμανία. γ) *Η κωμωδία*. Μια δεισιδαίμονα όσο και επιδειξιμανής μάνα φέρνει τον παράλυτο γιο της στο πανηγύρι της υπό ανακαίνιση

---

⁸ Βιβλιοπαρουσιάσεις: *Το Τέταρτο 23* (Μάρτιος 1987), σ. 13· εφ. *Ελευθεροτυπία*, 19 Μαΐου 1987.

εκκλησίας της Αγίας Μαρίνας, έχοντας την πεποίθηση ότι θα συντελεστεί θαύμα. Κατά τη διάρκεια της αγρυπνίας πέφτει ένα δοκάρι και σκοτώνει το παιδί της. δ) *Η χαμένη παλιννόστηση*. Δύο γέροντες αναπολούν τη χαμένη τους σεξουαλική ορμή και δοκιμάζουν μια αυτοσχέδια θεραπεία επιμήκυνσης των γενετικών τους οργάνων με αποτέλεσμα να πάθουν υπερτροφία του προστάτη. ε) *Η επιστροφή*. Είναι η εξέλιξη του δευτέρου. Δώδεκα χρόνια μετά οι μετανάστες επιστέφουν στη Μαιίστρο και ανοίγουν φαγάδικο και κέντρο διασκέδασης. Η έχθρα με την οικογένεια του αδελφού που τους εξαπάτησε παραμένει ώσπου η γυναίκα του αδικημένου μοιχεύεται με τον κουνιάδο της. Ο σύζυγος δεν κατορθώνει να κερδίσει τη δίκη διαζυγίου, γίνεται μέθυσος και η μοιχαλίδα ζει ελεύθερο και έκλυτο βίο. στ) *Ο νάνος*. Ένας νάνος, πλανόδιος ηθοποιός - ταχυδακτυλουργός, κατηγορείται από τους προληπτικούς χωρικούς σαν μάγος και όργανο του σατανά. Του καταλογίζουν την υπαιτιότητα για τρία ατυχήματα κατά την περίοδο της παραμονής του στον οικισμό τους, το πλήθος εξαγριώνεται και μέσα στο παραλήρημά του τον καίει ζωντανό.

Ο μικρόκοσμος του χωριού διαστέλλεται δραματικά καθώς οι τρεις από τις έξι αφηγήσεις καταλήγουν σε αδόκητους θανάτους. Από τη μία πλευρά καταγγέλλεται το νοσηρό κλίμα της απομόνωσης στην ύπαιθρο, διότι με την αμάθεια και τις παρανοϊκές δεισιδαιμονίες πλήττονται αθώα θύματα, και από την άλλη απορρίπτεται επίσης η διαβρωτική επέλαση των αστικών συνηθειών, γιατί συνθλίβουν την παραδοσιακή ηθική ακεραιότητα και κατασκευάζουν υβρίδια, τους χωριατοπολίτες (σ. 291), νεολογισμός που επινοείται για να διακριθεί η νέα ανάμεικτη και χωρίς πολιτισμική ταυτότητα κατηγορία ανθρώπων. Ο αφηγητής και εδώ υποτίθεται ότι συγκέντρωσε τα επεισόδια από τους ντόπιους και τα εξιστορεί σε διαφορετικό κύκλο παραληπτών, κρατώντας απόσταση από το περιγραφόμενο αντικείμενό του: *Αδρή όπως είναι η ζωή των χωρικών, αδρή είναι και η αντίληψή τους για το δραματικό ή το αστείο*. (σ. 330). Συνεπώς υποδεικνύεται η μη αγροτική προέλευση αφηγητή και αποδέκτη της αφήγησης ενώ παράλληλα δικαιολογείται η τάση ψυχογραφικής θεώρησης και ηθογραφικής παρατήρησης της μικρής κοινότητας, των ασχολιών και των δοξασιών της ως μιας κατάστασης αλλότριας σε σχέση με το υποκείμενο της διήγησης.

4. *Οι Ασυγχώρητοι*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1994, σσ. 315. Συλλογή έξι εκτενών πάλι αφηγημάτων⁹ σε απόλυτη αναλογία περιεχομένου και δομής με τα διηγήματα των *Χωρικών*. Σε ό,τι αφορά τη διάρθρωση και τη διασύνδεσή τους επαναλαμβάνεται η ίδια ακριβώς τεχνική που

---

⁹ Βιβλιοκριτικές: Δ. Δούκας, «*Οι Ασυγχώρητοι: μια πόλη σε κρίση*», εφ. *Ελεύθερη Θράκη* (Αλεξανδρούπολη), 19 Οκτωβρίου 1994· Π. Χριστοδούλου, «*Οι Ασυγχώρητοι*», εφ. *Ελεύθερη Θράκη*, 18 Δεκεμβρίου 1994.

μεταχειρίζεται ο συγγραφέας στους *Χωρικούς*: πλάγιες μνείες στο μύθο προγενέστερων ιστοριών, κοινά πρόσωπα, σταθερός χώρος (η Σάλη, η αρχαία προκάτοχος της Αλεξανδρούπολης, η οποία εντούτοις εικονίζεται ως σύγχρονη επαρχιακή πόλη) και συνεχής χρόνος από το 1967, έτος της κήρυξης του στρατιωτικού πραξικοπήματος, έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές του 1990. Ξανά διάσπαρτοι δείκτες εντός του κειμένου πιστοποιούν την πάροδο του χρόνου (π.χ. η διαρκώς αυξανόμενη ηλικία του δημοσιογράφου Πλούταρχου Αρχοντίδη). Στην παρούσα όμως συλλογή αλλάζει το κοινωνικό πεδίο, από την ύπαιθρο μεταφερόμαστε στην πόλη της περιφέρειας, από την ηθική φθορά του χωριού στη ρυπαρότητα των υψηλά ιστάμενων του άστεως. Η αναισχυντία, η άκρατη εγωπάθεια, η βρώμικη πολιτική και η προάσπιση με οποιοδήποτε άνομο τρόπο του ατομικού συμφέροντος έχουν υπονομεύσει το σύστημα αξιών και τους κώδικες της αρμονικής συμβίωσης.

Κάθε κεντρικός χαρακτήρας είναι επιλήψιμος και έχει διαπράξει ένα ασυγχώρητο αμάρτημα (απ' όπου και ο τίτλος του βιβλίου): α) *Η τελευταία παράσταση*. Ένας τοπικός δημοσιογράφος παραμονή εκλογών συναλλάσσεται κρυφά με υποψήφιο βουλευτή του κόμματος της Ένωσης Κέντρου και αναστρέφει ξαφνικά τη δεξιά πολιτική στάση της εφημερίδας του υπέρ του, με αντάλλαγμα ένα σκοτεινό δάνειο και το διορισμό ενός γνωστού του δικηγόρου ως νομικού συμβούλου στην Εθνική Τράπεζα. Η άνοδος της Χούντας ανατρέπει τα καταχθόνια σχέδιά τους. β) *Σύγχυση συνειδήσεων*. Ο επιθεωρητής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης την εποχή της Χούντας παύει από την υπηρεσία του τον αδελφό της μνηστής του, δάσκαλο δημοκρατικών φρονημάτων, μαζί με αρκετούς άλλους. Εκβιάζει την κοπέλα, επίσης δασκάλα, να τον παντρευτεί ώστε να αναστείλει την απόλυση. Εκείνη λυγίζει και ο αδελφός της επανέρχεται ντροπιασμένος στο σχολείο του. γ) *Στον αστερισμό των τρωκτικών*. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας διορίζεται νομάρχης ο δυναμικός, λόγιος και φιλότεχνος Ανδρόνικος Θεοχάρης. Ξεχωρίζει για την τιμιότητα, τη διορατικότητα και το σθένος του να πατάξει τα υπολείμματα του δικτατορικού καθεστώτος. Φυσικά οι κινήσεις του ενοχλούν αφόρητα τους δήθεν στυλοβάτες της πόλης που συνασπίζονται και μηχανορραφούν εναντίον του. Δυστυχώς καταφέρνουν να τον κλονίσουν από τη θέση του και να τον εκδιώξουν. Ο Θεοχάρης είναι η πιο φωτεινή προσωπικότητα της συλλογής. δ) *Μια άτυχη περίπτωση*. Ένας φαινομενικά μαρξιστής, έμπορος αυτοκινήτων, παραπλανά το φίλο του, ιδιοκτήτη συνεργείου αυτοκινήτων, του αποσπά ένα σημαντικό χρηματικό ποσό και του αρπάζει νομότυπα την επιχείρησή του για να προικίσει με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος την κόρη του. ε) *Η θεϊκή Αλκινόη*. Η γιατρός Αλκινόη γοητεύεται από

έναν ζωηρό συνάδελφό της, από συγκρατημένη μεταλλάσσεται σε φιλήδονη, παρατάει το φιλόλογο αρραβωνιαστικό της και εξαιτίας της αμέλειας και της λανθασμένης διάγνωσής της πεθαίνει από καρκίνο ο πατέρας του πρώην αρραβωνιαστικού της. στ) *Ο γάμος και η πτώση του κυρίου Αν. Νίκα*. Ο μεσήλικας διευθυντής τράπεζας και συγγραφέας Αναξιμανδρος Νίκας είναι ευτυχισμένος μέχρις ότου συνάπτει συμβατικό γάμο από προξενιό. Η χαμηλότερου πνευματικού επιπέδου γυναίκα του τον προσγειώνει στη μετριότητα της καθημερινότητας, απαιτώντας κούφια διασκεδάσεις. Καυγαδίζει και προσπαθώντας να αντισταθεί παθαίνει συμφορά.

Στους *Χωρικούς* το βλέμμα του αφηγητή λειτουργεί μεγεθυντικά, όπως εξάλλου τονίσαμε· στους *Ασυγχώρητους* διαπερνά την επιφάνεια των πραγμάτων και επιχειρεί να ανακαλύψει τη λανθάνουσα αλήθεια πίσω από τα προσώπια. Αν και οι ήρωες προσποιούνται τους αδιάφθορους, παριστάνουν τους υπερασπιστές της δικαιοσύνης και είναι υπεράνω πάσης υποψίας, εκμεταλλεύονται τις αδυναμίες του ανθρώπινου νόμου καλύπτοντας την παράβαση του ισχυρότερου άγραφου νόμου της ηθικής. Έτσι απωθείται η χρήση της πολιτικής και η διπροσωπία για την επίτευξη ιδιοτελών στόχων σε βάρος του κοινωνικού συνόλου. Στιγματίζεται η υποταγή στην καταπιεστική εξουσία, η καταδυνάστευση της διαφορετικότητας και τα αρνητικά παρεπόμενα της ανεξέλεγκτης ερωτικής έλξης. Ο αφηγητής για άλλη μια φορά στέκεται μακριά από τα τεκταινόμενα, εμμένει στα γενεαλογικά δένδρα των προσώπων ώστε να ερμηνεύσει την επιρροή του παρελθόντος στη δραστηριότητά τους και ηθογραφεί ειρωνικά την υποκρισία του μικροαστισμού: *Στην είσοδο εμφανίστηκε η οικιακή βοηθός – η «υπλήρετρια» της ορολογίας που εγκαταλείφτηκε- με την κοντή άσπρη ποδίτσα και τον φιόγκο πίσω από τη μέση της να δηλώνεται η ιδιότητά της, παρόλη την κατά τα άλλα εκδημοκρατισμένη μεταχείρισή της από την αφεντικίνα της.* (σσ. 28 – 29).

5. *Οι ιδιότροπες ιστορίες ενός παράξενου ανθρώπου*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000, σσ. 377. Το πλέον πρόσφατο πεζογράφημα του Μάλαμα αφορά εκ νέου διηγήματα, με τη διαφορά ότι υπάγονται ως οργανικά συστατικά σε μια ευρύτερη διήγηση και σχηματίζουν ένα μυθιστόρημα με εγκιβωτισμένες δευτερεύουσες αφηγήσεις. Η αυτονομία τους φαίνεται και από την προσθήκη επισήμανσης με ξεχωριστούς και άσχετους από το μυθιστόρημα τίτλους (σ. 379)¹⁰. Ο δολοφόνος της συζύγου του -

---

¹⁰ Τέσσερα διηγήματα δημοσιεύονται αυτοτελώς στο περιοδικό λόγου και τέχνης της Αλεξανδρούπολης *Εξώπολις* και εντάσσονται μεταγενέστερα στο βιβλίο με ελαφρές παραλλαγές και διορθώσεις: το πέμπτο «Ένα ασήμαντο επεισόδιο» [τχ. 10 – 11 (Χειμώνας 1998 – Άνοιξη 1999), σσ. 32 – 39, με τη λέξη “συμβάν” αντί “επεισόδιο” στον τίτλο], το ένατο «Μια προβληματική περίπτωση» [τχ. 6-7 (Χειμώνας 1996 – 1997), σσ. 176 – 185], το δωδέκατο «Οι μοίρες» [τχ. 2 (Άνοιξη 1995), σσ. 24 – 25, με

δικηγόρος κ. Αναγνώστου, του οποίου η ταυτότητα φανερώνεται μόνο στην προτελευταία σελίδα, είναι ο «παράξενος» ενδοδιηγητικός αφηγητής δεύτερου βαθμού που εξιστορεί είκοσι πέντε «ιδιότροπες» μεταδιηγήσεις και απαγγέλλει ένα ποίημα, γραμμένο στο πρότυπο της *Θείας Κωμωδίας* του Δάντη, σε εννέα ενδοδιηγητικούς αποδέκτες. Πρόκειται για εννέα ανώνυμους πανεπιστημιακούς καθηγητές των επιστημών της ιατρικής, θεολογίας, φιλοσοφίας, μαθηματικών, φιλολογίας, φυσικής, νομικής, ιστορίας και μουσικολογίας. Προέρχονται από την Αθήνα, είναι ηλικίας πενήντα έως εξήντα ετών και τον Φεβρουάριο του 1989 αποτολμούν μια χειμωνιάτικη εξόρμηση στο νομό Έβρου. Χάνονται μέσα στη χιονοθύελλα, βρίσκουν προστασία σε ένα καταφύγιο και εκεί συναντούν τον άγνωστο μέχρι τη σύλληψή του από την αστυνομία παραμυθά. Τρώγοντας και πίνοντας δύο μέρες ακούν τις αφηγήσεις, δέκα μαζί με το ποίημα την πρώτη μέρα και δεκαέξι τη δεύτερη. Ο διαχωρισμός σε δύο ημέρες ταυτοχρόνως διχοτομεί το μυθιστόρημα σε ισάριθμα μέρη. Ο εξωδιηγητικός αφηγητής έμμεσα συζητά και κρίνει τις ιστορίες παραθέτοντας σε αναφερόμενο λόγο, δηλαδή με μορφή διαλόγου, προλογικά και επιλογικά σχόλια των καθηγητών.

Σε μεγάλο ποσοστό οι μυθιστορίες – διηγήματα τοποθετούνται σε εξωτικούς χώρους, πέρα από την προσιτή στον αναγνώστη Ελλάδα, και σε χρόνο απώτερο: στην μυθική Αρκαδία, το αποικιοκρατικό Περού του 16^{ου} αιώνα, την Αραβία του Αλή Μπαμπά, την Αίγυπτο του 1500 π.Χ, τη Γαλλία του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, τη Γερμανία του 14^{ου} –15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, την Αγγλία του 12^{ου} αιώνα, την προϊστορική Περσία του Ζαρατούστρα, τη μεταπολεμική Νέα Υόρκη αλλά και την πιο οικεία Θράκη του Ορφέα, την Αθήνα του 19^{ου} αιώνα, τη Θεσσαλονίκη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, τη σύγχρονη Σάλη – Αλεξανδρούπολη, το χωριό Μαϊστος της Αλεξανδρούπολης (ήδη γνώριμο από τους *Χωρικούς*), το Παραδεισί και την Μύκονο. Πέρα από το εξωτικό στοιχείο, τα κύρια γνωρίσματα των διηγήσεων αυτών, που μάλιστα τις κάνουν να αποκλίνουν μερικώς από το υπόλοιπο έργο του Μάλαμα, είναι: α) το απροσδόκητο τέλος, β) η φιλοσοφική τους διάσταση, γ) η ενσωμάτωση πολλών επιστημονικών γνώσεων και αισθητικών απόψεων, δ) η ανάδυση του μεταφυσικού και του παράδοξου, εφόσον παράλογα εξαφανίζονται άνθρωποι, επεμβαίνουν αναπάντεχα ο διάβολος, οι Μοίρες, πλάσματα άυλα και νεκροί εδώ και χλιετίες σοφοί της αρχαιότητας ή ο άλλος εαυτός του ήρωα αποσχίζεται από το σώμα του και δρα ανεξάρτητα και ε) πυκνώνει η διακειμενικότητα, καθώς ο

τίτλο «Ένας παλιός μύθος»] και το εικοστό τρίτο «Οι 10.943 ημέρες του Ίβο Ντένις» [3-4 (Χειμώνας 1995 – 1996), σσ. 108 – 110, με τίτλο «Οι 10.943 ημέρες της ζωής του Βαν Ντένις»].

συγγραφέας ανοίγει συνομιλία, παραλλάσσει το θέμα και μιμείται το ύφος σημαντικού αριθμού λογοτεχνικών μύθων, κειμένων και δημιουργών. Παραδειγματικά σημειώνω το μύθο της παραδείσιας Αρκαδίας, του Ορφέα και της Ευρυδίκης, τον Ευριπίδη και τον Όμηρο, τη *Γένεση* της Παλαιάς Διαθήκης, τη *Θεία Κωμωδία* του Δάντη, την *Τραγική Ιστορία του δόκτορα Φάουστους* του Christopher Marlowe και τον Σέρλοκ Χολμς του Sir Arthour Conan Doyle.

Πέρα από το κοινωνικό πλαίσιο της πεζογραφίας του Φοίβου Μάλαμα, που θίξαμε εντονότερα στην προσέγγιση των έργων του, θα επιστήσουμε το ενδιαφέρον μας και σε ορισμένες γενικότερες παρακειμενικές (ή αλλιώς περικειμενικές) και αφηγηματολογικές πτυχές της, καταγράφοντας τις σκέψεις μας για τους τίτλους, τον τόπο, τις αφηγηματικές τεχνικές και προπάντων τον αποδέκτη της αφήγησης:

Οι τίτλοι. Οι γενικοί τίτλοι¹¹ των μυθιστορημάτων και των συλλογών διηγημάτων ακολουθούν συγκεκριμένο γραμματικό τύπο: οριστικό άρθρο και ουσιαστικό σε πληθυντικό αριθμό, εκτός του τελευταίου στη σειρά έκδοσης όπου προστίθενται επιπλέον δύο επίθετα, ένα ακόμη ουσιαστικό και ένα αόριστο άρθρο. Η λιτή διατύπωση του τίτλου επιτελεί προσδιοριστική λειτουργία, προδηλώνει τη θεματική και τη συμβολική του περιεχομένου. Προβάλλεται η κυρίαρχη ιδιότητα των πρωταγωνιστών ή ένας συμβολισμός της ηθικής τους στάσης, έτσι ώστε ο αναγνώστης να πληροφορηθεί – υποψιαστεί εκ των προτέρων το ουσιαστικότερο σημείο της ιστορίας. Παρόμοια διατύπωση, λιγότερο ή περισσότερο, χρησιμοποιείται και στους επιμέρους τίτλους των διηγημάτων.

Ο γενέθλιος τόπος. Από το σύνολο των πεζογραφημάτων μόνο *Οι Έμποροι* εκτυλίσσονται στη Θεσσαλονίκη· οι υποθέσεις των τεσσάρων άλλων εγγράφονται στο γενέθλιο τόπο του συγγραφέα. Ο αφηγητής συνήθως είναι κάτοικος μιας ανώνυμης πόλης, η οποία, παρότι συμπίπτει με την Αλεξανδρούπολη, δεν ονομάζεται απευθείας πέρα από δύο φορές στις *Ιδιότροπες ιστορίες ενός παράξενου ανθρώπου*. Στους *Ασυγχώρετους* και σε κάποια διηγήματα των *Ιδιότροπων ιστοριών* δανείζεται το όνομα της αρχαίας αποικίας των Σαμοθρακών, της Σάλης. Ωστόσο λοιποί γεωγραφικοί όροι (π.χ. Ορεστιάδα, Σαμοθράκη, αρχαιολογικός χώρος Μεσημβρίας, σύνορα με Τουρκία κλπ.) και υπαρκτά στην πραγματικότητα οικήματα ή σωματεία (πχ. Ξενοδοχείο Αστήρ ή Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων) υποστηρίζουν με

---

¹¹ Για την ερμηνευτική προσέγγιση του λογοτεχνικού τίτλου βλ. Ν. Παρίσης, «Η σημαντική των τίτλων. Πρώτες σημειώσεις για μια "θεωρία" ανάγνωσης τίτλων», *Μελέτες – Αναγνώσεις. Ποίηση – Πεζογραφία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1992, σσ. 13 – 19· G. Jacques, «Ο έντιμος λόγος», στο M. Delcroix – F. Hallyn (επιμ.), *Εισαγωγή στις σπουδές της λογοτεχνίας. Μέθοδοι του κειμένου*, μτφ. Ι.Ν. Βασιλαράκης, Gutenberg, Αθήνα 2000, σσ. 239 – 247.

ασφάλεια την ταύτιση. Το ίδιο συμβαίνει και με την αγροτική περιφέρεια της Αλεξανδρουπόλης. Σε αυτήν τελούνται τα διαδραματιζόμενα στην ύπαιθρο, στο γειτονικό χωριό Μαίιστρος (*Οι Χωρικοί* και στο δέκατο έκτο διήγημα των *Ιδιότροπων ιστοριών*) ενώ και οι πιθανώς φανταστικές κοινότητες των Πετρωτών (ομώνυμο χωριό υπάρχει βέβαια στον Βόρειο Έβρο) και της Φτελιάς στα *Όρνεα* μοιάζουν να αναπαριστούν την αγροτική ενδοχώρα της γενέτειρας του Μάλαμα. Πάντως ο χώρος δεν παίζει αξιόλογο ρόλο στη μυθοπλασία, απλώς προορίζεται ως φόντο και σκηνικό του επαρχιακού κλίματος.

Στοιχεία της αφήγησης. Ο αφηγητής, το έχουμε ήδη εντοπίσει, υποκρίνεται κατά κανόνα τον ερευνητή των παρουσιαζόμενων γεγονότων και συνδέεται με το δικηγορικό επάγγελμα. Είναι ετεροδιηγητικός, παντογνώστης, με μηδενική εστίαση και πραγματοποιεί τριτοπρόσωπη διήγηση, δηλαδή ο συγγραφέας επιλέγει την κλασική φόρμα της μυθιστορηματικής αφήγησης. Επικρατεί αφθονία δικαιολογήσεων και αιτιολογήσεων, υπερβολική ερμηνεία των κινήτρων του ηρώα και πληθώρα θεωρητικών παρεκβάσεων, σε βαθμό που ο αναγνώστης αισθάνεται να καθοδηγείται ασφυκτικά στην πρόσληψη του μηνύματος. Κύριος στόχος είναι η ψυχογραφική εξέταση, που επιτυγχάνεται με τον λεπτομερή σχολιασμό των ενεργειών των προσώπων ή την παράθεση του ενδόμυχου προβληματισμού τους, και η υπονόμηση της σοβαρότητας των χαρακτήρων μέσω της ειρωνείας. Παντού παρεισφρέουν προΐδεασμοί και προσημάνσεις. Προετοιμάζουν το έδαφος για την ανατροπή ή την μη αναμενόμενη στροφή στην εξέλιξη του μύθου: π.χ. *Αλλά εδώ έπαιξε το παιχνίδι της μια απάισια συγκορία που αν κι ίσως διέκοπτε στο δεύτερο* (νούμερό του ο νάνος – ταχυδακτυλουργός) *να μη συνέβαινε ό,τι επακολούθησε. Πώς όμως μπορείς να αποφύγεις τα αναπόφευκτα;* (*Οι Χωρικοί*, σ. 361). Για λόγους ρεαλισμού και αληθοφάνειας μερικές διαλογικές σκηνές αποδίδονται στο χωρικό ιδιόλεκτο: *Νουμί'εις δε σε φερμάρ'σα που τη λουξέκουψες με του μάτι σ' τη Μιρελίνα;* (*Οι Χωρικοί*, σ. 194). Επίσης μέσα στην εξιστόρηση απορροφούνται αρκετά ποιήματα, προφανώς του ίδιου του πεζογράφου, για παράδειγμα *ιαμβικοί δεκαπεντασύλλαβοι κατά το ύφος των δημοτικών παραλογών* (*Οι Χωρικοί* σ. 305) ή *ιαμβικοί δεκατρισύλλαβοι, κοντινοί στη μετάφραση των ομηρικής Οδύσσειας από τους Ν. Καζαντζάκη και Ι.Θ. Κακριδή* (*Οι Ασυχώρετοι*, σσ. 171 – 174).

Ο αποδέκτης της αφήγησης. Ο αποδέκτης της αφήγησης είναι πλαστός και επινοημένος από το συγγραφέα, όπως και ο αφηγητής, και δεν πρέπει να συγχέεται με τον πραγματικό αναγνώστη. Ο Αμερικάνος

Gerald Prince μελετά συστηματικά τη λειτουργία του στη διήγηση¹². Αξιοποιώντας τα πορίσματά του θα ανιχνεύσουμε την παρουσία του στην περίπτωση μας. Στα βιβλία *Τα Όρνεα*, *Οι Έμποροι*, *Οι Χωρικοί* και *Οι Ασυγχώρητοι* ο αποδέκτης είναι εξωδιηγητικός, αφηρημένος αλλά με σαφείς αποστροφές του αφηγητή προς εκείνον. Στο *Οι Ιδιότροπες ιστορίες ενός παράξενου ανθρώπου* και στο διήγημα *Ο νάνος* από τους *Χωρικούς* εμπεριέχονται και ενδοδιηγητικοί αποδέκτες, οι πανεπιστημιακοί καθηγητές και οι θαμώνες του καφενείου αντίστοιχα. Ο αποδέκτης μας βοηθά να κατανοήσουμε τη φύση και τις αντιλήψεις του αφηγητή, αφού είναι απαραίτητος για να εκθέσει τις εκτιμήσεις του, και ιδιαίτερα στον Μάλαμα που οι παρένθετες παρατηρήσεις υπερτερούν, εμφανίζεται με υψηλότερη συχνότητα. Τα σημεία που μας επιτρέπουν να τον επισημάνουμε είναι : α) Οι άμεσες αναφορές και προτροπές σε β' πρόσωπο (π.χ. *Δεν είναι, βέβαια, αυτά να τα πιστέψεις. Μα σαν μια πραγματικότητα που πλάστηκε μέσα στην ψυχή του χωριού μη τα προσπεράσεις αδιάφορα...* *Τα Όρνεα*, σ. 196). β) Οι νύξεις στο ήθος του [π.χ. στο διήγημα «*Η Χαμένη παλιννόστηση*» φαίνεται σεμνός και διακριτικός: *Περιληπτικά θα τα πούμε υποθέτοντας ότι ένα νοήμον κοινό δεν θα ήθελε εκτενέστερες περιγραφές* (για την ερωτική συνεύρεση του γέροντα ήρωα με τη γυναίκα του). *Οι Χωρικοί*, σ. 232]. γ) Η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου από τον αφηγητή για να τον συμπεριλάβει (π.χ. *Θα παραστούμε σε δύο λιγόλεπτους διαλόγους ύστερα απ' αυτήν την αναχώρηση. Οι Έμποροι*, σ. 101). δ) Το πλήθος των ρητορικών ερωτήσεων και ψευδοερωτήσεων (π.χ. *Είναι να απορείς με το ενδιαφέρον γνωστών και συγγενών- κατ' εξοχήν των γυναικών- για την πορεία των αναπαραγωγικών δραστηριοτήτων των υιόπαντρων. Να είναι το ενστικτώδες ενδιαφέρον του κολαδιού για τη διαιώνισή του; Οι ιδιότροπες ιστορίες ενός παράξενου ανθρώπου*, σ. 341), ε) Οι διακειμενικές και εξωκειμενικές παραπομπές, συγκρίσεις και αναλογίες, π.χ σε λογοτεχνικούς ήρωες άλλων κειμένων (*ο σερλοκχολμικότερος της επιτροπής...*, *Οι Ασυγχώρητοι*, σ. 73) ή σε καλλιτεχνήματα (...*ήταν η συμβολική απεικόνιση της στωικής καρτερίας, όρθια Πιετά του Μιχαηλάγγελου. Οι Ασυγχώρητοι*, σ. 314). Αυτές προϋποθέτουν γνώσεις, τις οποίες δεν είναι σίγουρο ότι διαθέτει ο εκάστοτε πραγματικός αναγνώστης. Και το πιο αποκαλυπτικό στ) οι υπεραιτιολογήσεις, δηλαδή οι μετααφηγηματικές εξηγήσεις και προφάσεις για τη δομή, τις προσδοκίες και τα προβλήματα της αφήγησης (π.χ. όταν ο αφηγητής ομολογεί ότι δεν μπορεί να διασαφηνίσει περαιτέρω κάποια κατάσταση: *Σε όλα αυτά η νομοτέλεια*

---

¹² G. Prince, «Εισαγωγή στη μελέτη του αποδέκτη της αφήγησης», στο *Θεωρία της αφήγησης*, μτφ. Α. Κουφού, Εξάντας, Αθήνα 1991, σσ. 185 – 219. Μια μικρή αναφορά για τον αποδέκτη της αφήγησης στον Παπαδιαμάντη με βάση τον Prince: Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη 1887 – 1910*, Κέρδος, Αθήνα 1987, σσ. 31 – 33.

οφείλει να παραχωρήσει τη θέση της σε παράγοντες εξωνομοτελειακούς και ποιοι ήταν αυτοί δεν είναι να ερευνηθούν, ο τομέας όντας ξένος για τους ανειδίκευτους ή όταν ανακοινώνει το γιατί εισάγει έναν ήρωα: Και η αναφορά μας σ' αυτόν δεν οφείλεται παρά στο γεγονός ότι συνέστησε έναν ακόμα παράγοντα της πολεμικής κατά του νομάρχη. Και τα δύο αποσπάσματα από το *Οι Ασυγχώρητοι*, σ. 21 και 166). Ο αποδέκτης της αφήγησης είναι ο συνδετικός κρίκος μεταξύ του συγγραφέα - Μάλαμα, του αφηγητή του και του εν δυνάμει αναγνωστικού του κοινού.

Αναλύοντας την πεζογραφία του Φοίβου Μάλαμα επιμείναμε στην πρωτεύουσα πρόθεση του να ασκήσει κοινωνική κριτική. Πράγματι, αν αφαιρέσουμε εν μέρει το *Ιδιότροπες ιστορίες ενός παράξενου ανθρώπου*, όλη του η πεζογραφική παραγωγή προσανατολίζεται στους κοινωνικούς μηχανισμούς που διέπουν τον αστικό (*Οι Έμποροι*, *Οι Ασυγχώρητοι*) και τον αγροτικό χώρο (*Τα Όρνεα*, *Οι Χωρικοί*), στους αξιοκρατικούς κώδικες των δύο πολιτισμικών συστημάτων και στην βαθμιαία διάβρωσή τους από την κατίσχυση του ατομικού στο συλλογικό. Ο άνθρωπος υποβιβάζεται σε μη-άνθρωπο, στερείται της συνείδησής του και γίνεται αντικείμενο αγοραίας δοσοληψίας. Το έργο του Φοίβου Μάλαμα συμπορεύεται αθόρυβα με τις δόκιμες γραφές της μεταπολεμικής μας πεζογραφίας και η φιλολογική κριτική οφείλει να το εντάξει στη σωστή του θέση ανάμεσά τους.